

ποιος που είναι πιο αριστοκράτης από σένα και επίσης δεν είναι κάποιος υποδεέστερος από σένα, διότι αν αγαπούσες αυτόν, τον υποδεέστερο, τότε αυτό θα ήτανε μάλλον συγκατάβαση της προτίμησης και έτσι αυτοαγάπη. Ο πλησίον είναι κάθε άνθρωπος, διότι με τη διαφορά του δεν είναι ο πλησίον αλλά ούτε και με την ομοιότητά του με εσένα, η οποία και αυτή βρίσκεται μέσα στις διαφορές των ανθρώπων. Επειδή είναι ίσος μ' εσένα ενώπιον του Θεού γι' αυτό είναι ο πλησίον, κι αυτή την ισότητα την έχει κάθε άνθρωπος απαραίτητως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

«Εσύ» αγάπα τον πλησίον σου

Μέχνα λοιπόν τη διαφορετικότητα και τη διαφορά της προτίμησης για να μπορέσεις να αγαπήσεις τον πλησίον. Δε χρειάζεται να σταματήσεις να αγαπάς τον αγαπημένο. Γιατί τότε η λέξη «πλησίον» θα ήταν η πιο μεγάλη απάτη. Άλλωστε θα ήταν και αντίφαση, καθόσον ο πλησίον είναι ο κάθε άνθρωπος, και έτσι δεν μπορούμε να αποκλείσουμε κανέναν.

Πρόσεξε να μην πεσεις στην παγίδα της αυτοαγάπης. Και σε αυτούς που αγαπιούνται πρέπει να πούμε: «προσέχετε μήπως ο έρωτας σας ρίξει στην παγίδα της αυτοαγάπης». Διότι όσο πιο αποφασιστικά και αποκλειστικά η προτίμηση αφιερωθεί σε έναν άνθρωπο, τόσο πιο πολύ απομακρυνόμαστε από το να αγαπάμε τον πλησίον.

Αυτοί που αγαπιούνται νομίζουν ότι στον έρωτα έχουν βρει το ανώτατο, αλλά αυτό δε συμβαίνει, γιατί δεν έχουν βρει το αιώνιο. Βέβαια ο ποιητής τούς υπόσχεται αθανασία, αλλά ποιος είναι ο ποιητής και τι αξίζει η υπόσχεσή του; Ενώ η βασιλική εντολή, η εντολή της αγάπης, υπόσχεται την αιώνια ζωή και λέει: «να αγαπάς τον πλησίον σου».

Διατήρησε λοιπόν στην αυτοαγάπη σου την αγάπη προς τον πλησίον και διατήρησε στον έρωτα και τη φιλία την αγάπη προς τον πλησίον σου. Αγάπα τον αγαπημένο σου πιστά και θερμά, αλλά η αγάπη προς τον πλησίον να είναι αυτό που σας ενώνει με τον Θεό και σας αγαίζει. Αγάπα τον φίλο σου ειλικρινά και με αφοσίωση αλλά άσε την αγάπη προς τον πλησίον να σου διδάξει την οικειότητα προς τον Θεό.

Κόψα, ο θάνατος αναιρεί όλες τις διαφορές, αλλά η προτίμηση αναφέρεται στις διαφορές, και ο δρόμος της ζωής πηγαινει προς την αβυσσότητα διαμέσου του θανάτου και διαμέσου της κατάρρευσης των διαφορών. Και γι' αυτό η αγάπη προς τον πλησίον οδηγεί στη ζωή. Η χαρούμενη αγγελία του Χριστιανισμού βρίσκεται στη διδασκαλία ότι

ο άνθρωπος συγγενεύει με τον Θεό και γι' αυτό εσύ έχεις την εντολή της ισότητας των ανθρώπων προς τον Θεό.

Αλλά ο Θεός είναι αγάπη και γι' αυτό μπορούμε να μοιάσουμε στον Θεό μόνο με το να αγαπάμε και να γίνουμε συνεργοί του Θεού στην αγάπη, όπως λέει ο Απόστολος Παύλος (Α' Κορινθ. 3,9). Εφόσον αγαπάς τον αγαπημένο δε μοιάζεις με τον Θεό, διότι ο Θεός δεν έχει καμιά προτίμηση. Μόνο άμα αγαπάς τον πλησίον μοιάζεις με τον Θεό.

Πήγαινε λοιπόν και άσε τις διαφορές, για να αγαπήσεις τον πλησίον. Αλλά ίσως δε χρειάζεται να σου το πούμε, γιατί ίσως δε βρήκες κανέναν αγαπημένο και κανένα φίλο στον δρόμο σου, κι έτσι βαδίζεις στη μοναξιά. Ίσως ο Θεός σου πήρε από δίπλα τον αγαπημένο ή ο θάνατος σου πήρε τον φίλο και δε σου έδωσε άλλον, έτσι ώστε βαδίζεις στη μοναξιά και δεν έχεις καμιά αγαπημένη στο πλευρό σου.

Ίσως η ζωή σάς χώρισε, ακόμη κι αν εσείς δεν αλλάξατε μέσα στη μοναξιά του χωρισμού. Ίσως αλλάξατε και γι' αυτό χωρίσατε και έτσι βαδίζεις μοναχικά και θλιμμένος. Τι θλιβερό! Πρώτα τον ποιητή πόσο θλιβερό είναι να ζεις μοναχικά χωρίς να σ' αγαπάν και χωρίς να έχεις κάποιον να αγαπάς.

Πρώτα τον ποιητή αν ξέρει τι είναι πιο θλιβερό από το να χωρίσει ο θάνατος αυτούς που αγαπιούνται ή να χωρίσει η ζωή τον φίλο από τον φίλο. Ναι, ο ποιητής αγαπάει τη μοναξιά για να βρει στη μοναξιά την ευτυχία του έρωτα και της φιλίας, όπως αυτός που ψάχνει ένα σκοτεινό μέρος για να μπορέσει να θαυμάσει τα άστρα.

Είτε φταίει κάποιος που δε βρήκε κάποιον αγαπημένο ή φίλο, είτε ήρθε ο χωρισμός χωρίς δικό του φταίξιμο, ο ποιητής ξέρει πόσο θλιβερό είναι αυτό. Αλλά ο ποιητής δεν ξέρει τίποτα άλλο από το να θρηνεί. Κι εσύ νομίζεις ότι ο ποιητής σου είναι πιστός. Αλλά υπάρχουν διαφορές ανάμεσα στην πίστη του ποιητή και την πίστη του ουρανού.

Διότι ο ουρανός δε χαίρεται μόνο με τη χαρά και δε λυπάται με τη λύπη, όχι, ο ουρανός έχει γι' αυτόν που είναι λυπημένος μια ευτυχισμένη χαρά. Ο Χριστιανισμός έχει πάντοτε μια παρηγοριά κι αυτή η παρηγοριά διαφέρει από κάθε ανθρώπινη παρηγοριά: Η παρηγοριά η χριστιανική είναι η χαρά.

Αν το δούμε ανθρώπινα, η παρηγοριά έρχεται αργότερα: Πρώτα έρχεται ο πόνος και η απώλεια της χαράς, και αργότερα, ίσως μετά από αρκετό καιρό, βρίσκει ο άνθρωπος την παρηγοριά. Αλλά η χρι-

στιανική παρηγοριά δεν έρχεται αργότερα, διότι όντας η παρηγοριά της αιωνιότητας είναι παλαιότερη από κάθε πρόσκαιρη χαρά.

Η παρηγοριά έρχεται με το προβάδισμα της αιωνιότητας και κατανέμει τον πόνο, διότι ο πόνος, η απώλεια της χαράς είναι κάτι το στιγμιαίο, ακόμη κι αν διαρκούν χρόνια, είναι στιγμιαία και εξαφανίζονται στην αιωνιότητα. Η χριστιανική παρηγοριά δεν είναι αντιστάθμισμα για την απώλεια της χαράς, διότι είναι η ίδια χαρά, κάθε άλλη χαρά είναι τελικά θλίψη σε σύγκριση με την παρηγοριά του Χριστιανισμού.

Αλλά ο άνθρωπος ποτέ δεν είδε τη χαρά της αιωνιότητας σαν χαρά, και έτσι η χαρά της αιωνιότητας του εμφανίζεται σαν παρηγοριά. Όπως το ανθρώπινο μάτι δεν αντέχει το φως του ήλιου αλλά μόνο διαμέσου ενός σκούρου γυαλιού, έτσι δεν μπορεί να υποφέρει και τη χαρά της αιωνιότητας παρά μόνο μέσα στη συσκότιση που του αναγγέλλεται σαν παρηγοριά.

Λοιπόν, όποια και να είναι η μοίρα σου στον έρωτα και τη φιλία, ότι κι αν στερήθηκες κι έχασες, το ανώτατο είναι ακόμη στη διάθεσή σου αγάπη τον πλησίον. Μπορείς εύκολα να τον βρεις, μπορείς πάντα να τον βρεις, δεν τον χάνεις ποτέ. Διότι ο αγαπημένος μπορεί να κάνει κάτι και να τον χάσεις, και έναν φίλο μπορείς να χάσεις, αλλά ό,τι και να κάνει ο πλησίον, δε θα τον χάσεις ποτέ.

Και βέβαια μπορείς να εξακολουθήσεις να αγαπάς την αγαπημένη και τον φίλο, ακόμη κι αν σου είναι εχθρικοί, αλλά δε θα μπορείς να τους λες πια αγαπημένους και φίλους. Ενώ ο πλησίον δεν μπορεί να κάνει καμιά αλλαγή, διότι δεν είναι αυτός που σε κρατάει αλλά η αγάπη κρατάει τον πλησίον. Όσο η αγάπη προς τον πλησίον μένει απρόσλαχτη, έτσι σου παραμένει και ο πλησίον.

Και ο θάνατος δεν μπορεί να σου πάρει τον πλησίον, διότι αν σου τον πάρει, η ζωή θα σου δώσει αμέσως έναν άλλον. Ο θάνατος μπορεί να σου πάρει έναν φίλο, αλλά στην αγάπη προς τον πλησίον είσαι κοινά στον Θεό και γι' αυτό ο θάνατος δεν μπορεί να σου πάρει τον πλησίον. Κρατώντας την αγάπη προς τον πλησίον κρατάς το καλύτερο.

Η αγάπη προς τον πλησίον έχει την τελειότητα της αιωνιότητας. Είναι άραγε τελειότητα της αγάπης το αντικείμενο της να είναι το έτεστο, το μοναδικό; Είναι μια εξαιρετική ιδιότητα της αγάπης να αγαπάει μόνο το εξαιρετικό και το σπάνιο; Συλλογίστηκες ποτέ για την αγάπη του Θεού; Εάν ήταν το πλεονέκτημα της αγάπης να αγαπά-

ει το έκτακτο, τότε ο Θεός, εάν επιτρέπεται να το πούμε, δε θα ήξερε π να κάνει, διότι γι' αυτόν δεν υπάρχει το έκτακτο.

Το να αγαπάς μόνο το έκτακτο είναι περισσότερο μια κατηγορία, όχι ενάντια στο έκτακτο ούτε ενάντια στην αγάπη, αλλά ενάντια στην αγάπη που μπορεί να αγαπήσει μόνο το έκτακτο. Θα ήταν άραγε πλεονέκτημα ενός ανθρώπου να αισθανόταν ωραία μόνο σε ένα συγκεκριμένο μέρος; Λοιπόν, η τελειότητα του αντικειμένου δεν είναι η τελειότητα της αγάπης.

Καθώς ο πλησίον δεν έχει καμία τελειότητα όπως ο αγαπημένος, ο φίλος, ο θαυμαζόμενος, ο μορφωμένος, ο σπάνιος, ο έκτακτος, ακριβώς γι' αυτό η αγάπη προς τον πλησίον έχει όλες τις τελειότητες που δεν έχει η αγάπη προς τον αγαπημένο, τον φίλο, τον μορφωμένο, τον σπάνιο κ.λπ.

Αναμφίβολα, η αγάπη προς τον πλησίον είναι η πιο τέλεια αγάπη. Για κάθε άλλη αγάπη υπάρχουν δύο ερωτήματα ως προς το αντικείμενο, και την αγάπη. Αλλά σχετικά με την αγάπη προς τον πλησίον υπάρχει μόνο ένα ερώτημα, για την αγάπη, και υπάρχει μόνο μία απάντηση της αιωνιότητας: αυτό είναι η αγάπη.

Ο έρωτας προσδιορίζεται από το αντικείμενο, και η φιλία προσδιορίζεται από το αντικείμενο, ενώ η αγάπη στον πλησίον προσδιορίζεται μόνο από την αγάπη.

Επειδή ο πλησίον είναι ο κάθε άνθρωπος, όλες οι διαφορές δεν παίζουν ρόλο και η αγάπη υπάρχει χωρίς να προσδιορίσουμε τις διαφορές, δηλαδή αυτή η αγάπη αναγνωρίζεται μόνο από την αγάπη. Δεν είναι αυτό η μεγαλύτερη τελειότητα; Διότι αν αναγνωρίζουμε την αγάπη σε κάτι άλλο, τότε υπάρχει μία υποψία ότι η αγάπη δεν είναι τόσο πλήρης και κατά κάποιο τρόπο όχι τόσο απέραντη.

Σε αυτή την υποψία υπάρχει και ο φόβος ο οποίος κάνει τον έρωτα και τη φιλία να εξαρτώνται από το αντικείμενό τους, ένας φόβος ο οποίος μπορεί να ανάψει τη ζήλεια και να μας οδηγήσει στην απελπισία. Ενώ η αγάπη προς τον πλησίον δεν έχει τέτοιες υποψίες και εκεί δεν μπορεί να εμφανιστεί καχυποψία σε αυτόν που αγαπάει.

Ας σκεφτούμε αυτό που αναπτύχθηκε στην προηγούμενη ομιλία, ότι η αγάπη ενός ανθρώπου είναι μια ανάγκη που εκφράζει έναν πλούτο. Όσο πιο βαθιά είναι αυτή η επιθυμία, τόσο μεγαλύτερος είναι ο πλούτος. Αν η επιθυμία είναι άπειρη, τότε είναι άπειρος και ο πλού-

τος. Αν όμως η επιθυμία της αγάπης είναι να αγαπήσει ένα μόνο άτομο, τότε ακόμη και αν κάποιος παραδεχτεί ότι αυτή η επιθυμία είναι ηλούτος, πρέπει επίσης να πει ότι εξαρτάται από αυτό το άτομο.

Αν όμως η επιθυμία για αγάπη είναι να αγαπάμε τους πάντες, τότε αυτή η επιθυμία είναι τόσο ισχυρή που είναι σαν να μπορεί σχεδόν να παράγει το αντικείμενό της. Η έμφραση στην πρώτη περίπτωση δίνεται στην ιδιαιτερότητα του αντικειμένου, στη δεύτερη περίπτωση στην ανάγκη, και μόνο με την τελευταία αυτή έννοια η ανάγκη είναι έμφραση πλούτου, και μόνο στην τελευταία περίπτωση ανάγκη και αντικείμενο σχετίζονται μεταξύ τους με την άπειρη έννοια, διότι ο τυχόν, ο κάθε άνθρωπος είναι ο πλησίον.

Αν κάποιος αισθάνεται την ανάγκη να μιλήσει σε ένα συγκεκριμένο άτομο, τότε το έχει πραγματικά ανάγκη, αλλά αν η ανάγκη να μιλήσει είναι τόσο μεγάλη, ώστε να πρέπει να μιλήσει ακόμα και αν βρίσκεται σε μια άγονη έρημο ή στη φυλακή ή να μιλήσει σε οποιονδήποτε άνθρωπο, τότε η ανάγκη είναι πλούτος. Και σε όποιον υπάρχει αγάπη για τον πλησίον του, η αγάπη είναι μια ανάγκη, η βαθύτερη ανάγκη.

Δεν έχει ανάγκη τους ανθρώπους για να έχει κάποιον να αγαπήσει, αλλά έχει την ανάγκη να αγαπάει τους ανθρώπους. Ωστόσο, σε αυτόν τον πλούτο δεν υπάρχει ούτε υπερφάνεια ούτε αλαζονεία, διότι ο Θεός είναι ο ενδιάμεσος προορισμός και το «πρέπει» της αιωνιότητας δεσμεύει και κατευθύνει την ανάγκη, ώστε να μην παρεκκλίνει και γίνει υπερφάνεια. Αλλά στο αντικείμενο δεν υπάρχει όριο, διότι ο πλησίον είναι όλοι οι άνθρωποι, είναι αναγκαστικά κάθε άνθρωπος.

Όποιος αγαπάει αληθινά τον πλησίον του, αγαπάει και τον εχθρό του. Η διαφορά «φίλος ή εχθρός» είναι μια διαφορά στο αντικείμενο της αγάπης, αλλά η αγάπη για τον πλησίον έχει αντικείμενο που δεν έχει διαφορά, ο πλησίον είναι η εντελώς αγνώριστη διαφορά ανάμεσά σε άνθρωπο και άνθρωπο, ή είναι η αιώνια ισότητα ενώπιον του Θεού. Αυτήν την ισότητα έχει και ο εχθρός.

Νομίζουμε ότι είναι αδύνατο για έναν άνθρωπο να αγαπάει τον εχθρό του, γιατί οι εχθροί δύσκολα αντέχουν να βλέπουν ο ένας τον άλλον. Λοιπόν, τότε, κλείστε τα μάτια σας, και ο εχθρός σας θα είναι εντελώς σαν τον πλησίον σας. Κλείστε τα μάτια σας και θυμηθείτε την

εντολή να αγαπάτε, και τότε θα αγαπάτε τον εχθρό σας, όχι, τότε θα αγαπάτε τον πλησίον σας, γιατί δε βλέπετε ότι είναι εχθρός σας.

Γιατί αν κλείσεις τα μάτια σου, δε θα βλέπεις τις διαφορές της επίγειας ζωής, και η εχθρότητα είναι μια από τις διαφορές της επίγειας ζωής. Και αν κλείσετε τα μάτια σας, το μυαλό σας δε θα αποσπάται και δε θα μπερδεύεται τη στιγμή που θα πρέπει να ακούσετε την εντολή.

Αν τότε το μυαλό σας δεν μπερδεύεται και δεν αποσπάται από το να κοιτάζει το αντικείμενο της αγάπης σας και τη διαφορετικότητα του αντικειμένου, θα γίνετε προσεκτικοί στον λόγο της εντολής, σαν να σας έλεγε μόνο «να αγαπάτε τον πλησίον σας». Κοιτάζετε, τότε είστε στον δρόμο της τελειότητας που οδηγεί στην αγάπη προς τον πλησίον, όταν τα μάτια σας είναι κλειστά και έχετε μόνο αυτιά για την εντολή.

Στην πραγματικότητα βλέπει κανείς τον πλησίον μόνο με τα μάτια κλειστά ή με το βλέμμα μακριά από τις διαφορές. Το αισθησιακό μάτι βλέπει πάντα και εξετάζει τις διαφορές. Επομένως, η επίγεια σύνεση καλεί πάντα: «Πρόσεχε ποιον αγαπάς». Αχ, αν κάποιος θέλει να αγαπήσει τον πλησίον του στα αλήθεια, τότε ισχύει: «μην προσέχεις!» Γιατί αυτή η σύνεση, που προσέχει, θα έχει ακριβώς ως συνέπεια να μην καταφέρει ποτέ να δεις τον πλησίον σου, που είναι ο κάθε άνθρωπος.

Ο ποιητής περιφρονεί την τύφλα της οξυδέρκειας και διδάσκει ότι ο έρωτας τυφλώνει, με έναν μυστηριώδη και ανεξήγητο τρόπο. Κατά τη γνώμη του ποιητή, ο εραστής πρέπει να βρει το αντικείμενό του ή να ερωτευτεί και μετά να τυφλωθεί για κάθε ατέλεια της αγαπημένης, να τυφλωθεί για όλα τα άλλα εκτός από την αγαπημένη, αλλά σίγουρα να μην τυφλωθεί για το γεγονός ότι είναι η μοναδική σε ολόκληρο τον κόσμο.

Αν είναι έτσι, η αγάπη σίγουρα τυφλώνει τον άνθρωπο, αλλά ταυτόχρονα τον κάνει πολύ οξυδερκή, ώστε να μην μπερδεύει κανένα άλλο πρόσωπο με τον αγαπημένο του, επομένως τον τυφλώνει σε σχέση με τον αγαπημένο του, διδάσκοντάς τον να παρατηρεί τεράστια διαφορά ανάμεσα σε αυτόν και σε όλους τους άλλους ανθρώπους. Αλλά η αγάπη για τον πλησίον τυφλώνει τον άνθρωπο με τη βαθύτερη και

ευγενέστερη και πιο ευλογημένη έννοια, έτσι ώστε να αγαπά τυφλά κάθε άνθρωπο, ακριβώς όπως ο εραστής αγαπά τον αγαπημένο του.

Η αγάπη για τον πλησίον έχει την τελειότητα της αιωνιότητας. Έτσι γι' αυτό, μερικές φορές, να έχει τόσο λίγη σχέση με τις συνθήκες της επίγειας ζωής· μοιάζει να αρμόζει περισσότερο στη διαχρονική ποικιλομορφία του κόσμου. Γι' αυτό και συχνά παρεξηγείται, εκτίθεται στο μίσος και καθίσταται πολύ αχάριστο να αγαπά κανείς τον πλησίον του.

Ακόμη και όποιος δε δοξάζει τον Θεό και τον Χριστιανισμό, το κάνει όταν σκέφτεται με τρόπο αυτό το φοβερό πράγμα, πώς στην ειδωλολατρία η διαφορά της επίγειας ζωής και η διαίρεση σε κάστες χωρίζει απάνθρωπα τον άνθρωπο από τον άνθρωπο, πώς αυτή η αθεϊα διδάσκει απάνθρωπα τον άνθρωπο να αρνείται τη συγγένειά του με τον άλλον.

Δοξάζει τον Χριστιανισμό, ο οποίος λύτρωσε τον άνθρωπο από το κακό αποτυπώνοντας βαθιά και αιώνια τη συγγένεια μεταξύ ανθρώπου και ανθρώπου, διότι η συγγένεια εξασφαλίζεται από την ισότητα της συγγένειας του κάθε ατόμου με τον Θεό και τη σχέση του με τον Θεό εν Χριστώ, επειδή η χριστιανική διδασκαλία απευθύνεται εξίσου σε κάθε άτομο, διδάσκοντας ότι ο Θεός τον δημιούργησε και ο Χριστός τον λύτρωσε.

Η χριστιανική διδασκαλία καλεί κάθε άνθρωπο στην πάντα και του λέει: «Κλείσε την πόρτα σου και προσευχήσου στον Θεό, τότε έχεις το ύψιστο πράγμα που μπορεί να έχει ένας άνθρωπος, αγάπη τον Σωτήρα σου, τότε έχεις τα πάντα, τόσο στη ζωή όσο και στον θάνατο, και τότε ας υπάρχουν οι διαφορές, δεν έχουν κανένα νόημα».

Τόσο ψηλά έχει ανεβάσει ο Χριστιανισμός τον κάθε άνθρωπο, μολύτως τον κάθε άνθρωπο, ώστε να μην βλάπτεται η ψυχή του από την ποικιλομορφία της επίγειας ζωής ή από τον στεναγμό κάτω από αυτήν. Διότι ο Χριστιανισμός δεν αφαίρεσε την ποικιλομορφία, όπως και ο ίδιος ο Χριστός δε θέλησε να αφαιρέσει τους μαθητές από τον κόσμο ή να ζητήσει από τον Θεό να το κάνει.

Επομένως, στον Χριστιανισμό, όπως και στην ειδωλολατρία, κανένας άνθρωπος δεν έζησε ποτέ χωρίς να είναι ντυμένος με την ποικιλομορφία της επίγειας ζωής. Όπως ο Χριστιανός δεν μπορεί να ζήσει χωρίς σώμα, έτσι δεν μπορεί να ζήσει και χωρίς την ποικιλομορ-

φία της επίγειας ζωής, η οποία δίνεται στον καθένα από τη γέννηση, από την τάξη, από τη μοίρα, από τη μόρφωση κ.λπ.

Ο αγνός άνθρωπος δε βρίσκεται ανάμεσά μας. Ο Χριστιανισμός είναι πολύ σοβαρός για να μιλήσει για τον καθαρό άνθρωπο, θέλει μόνο να κάνει τους ανθρώπους καθαρούς. Ο Χριστιανισμός δεν είναι παραμύθι, ακόμη και αν η ευδαιμονία που υπόσχεται είναι πιο λαμπρή από οποιοδήποτε παραμύθι, ούτε είναι μια πνευματώδης φαντασίωση, η κατανόηση της οποίας απαιτεί ένα άδειο μυαλό.

Ο Χριστιανισμός, λοιπόν, έχει εξορίσει τη φρίκη της ειδωολατρίας, αλλά δεν έχει αφαιρέσει την ποικιλομορφία της επίγειας ζωής. Αυτή πρέπει να παραμείνει, όσο διαρκεί η προσωρινότητα, και πρέπει να συνεχίσει να προκαλεί κάθε άνθρωπο, διότι με το να γίνει Χριστιανός δεν απαλλάσσεται από την ποικιλομορφία, αλλά γίνεται Χριστιανός με το να υπερνικά τον πειρασμό της ποικιλομορφίας. Στον Χριστιανισμό, λοιπόν, οι διαφορές της επίγειας ζωής είναι ένας πειρασμός, ίσως και κάτι παραπάνω, έτσι ώστε ο ένας να ικανοποιείται περήφανα, κι ο άλλος να επαναστατεί με φθόνο. Και τα δύο είναι αγανάκτηση, αγανάκτηση κατά του Χριστιανισμού.

Πραγματικά, δεν ενθαρρύνουμε κανέναν στο αλαζονικό λάθος ότι μόνο οι ισχυροί και οι ευγενείς φτάνει. Γιατί αν ο ταπεινός και ο ανίσχυρος αγωνίζονται προκλητικά για τα πλεονεκτήματα που τους αρνείται η επίγεια ζωή, αντί να αγωνίζονται ταπεινά για την ευλογημένη ισότητα του Χριστιανισμού, είναι κι αυτό ζημιά για την ψυχή τους. Ο Χριστιανισμός δεν είναι τυφλός, ούτε μονόπλευρος: βλέπει με την ηρεμία της αιωνιότητας ομοιόμορφα όλες τις ποικιλομορφίες της επίγειας ζωής, αλλά δε μεροληπτεί για καμία, βλέπει με θλίψη, ότι η γήινη φασαρία και οι ψευδοπροφήτες της κοσμικότητας θέλουν να επινοήσουν αυτό το πρόσχημα στο όνομα του Χριστιανισμού, σαν να ήταν μόνο οι ισχυροί που μπορούν να εξασφαλίσουν στον εαυτό τους την ποικιλία της επίγειας ζωής, σαν οι ταπεινοί να δικαιούνται να κάνουν οτιδήποτε για να επιτύχουν την ισότητα, χωρίς όμως να γίνουν Χριστιανοί στα σοβαρά και στην αλήθεια. Έτσι πρέπει να πλησιάσει κανείς τη χριστιανική ισότητα;

Ο Χριστιανισμός δε θέλει να αφαιρέσει τη διαφορετικότητα, ούτε την αριστοκρατικότητα, ούτε την ταπεινότητα, αλλά από την άλλη πλευρά, δεν υπάρχει καμία κοσμική διαφορετικότητα, ούτε καν

η φθονότερη και πιο αποδεκτή στα μάτια του κόσμου, την οποία ο Χριστιανισμός να υποστηρίζει. Το αν η διαφορετικότητα, στην οποία ο άνθρωπος εγκόσμια παραδίδεται, είναι εξωφρενική και εξοργιστική ή απλά και αξιαγάπητη στα μάτια του κόσμου, δεν ενδιαφέρει καθόλου τον Χριστιανισμό, ο οποίος άλλωστε δεν κάνει καμία εγκόσμια διάκριση, δεν κοιτάζει αυτό με το οποίο ο άνθρωπος βλέπτει την ψυχή του, αλλά το ότι βλέπτει την ψυχή του με κάτι ασήμαντο. Αλλά η βλάβη στην ψυχή του δεν είναι ασήμαντη. Μεταξύ της αριστοκρατικότητας και της ταπεινότητας υπάρχουν πολλές διαβαθμίσεις, αλλά ο Χριστιανισμός δεν εξαιρεί καμία. Η διαφορετικότητα είναι σαν ένα τεράστιο δίχτυ στο οποίο συγκρατούνται τα εγκόσμια. Ο Χριστιανισμός και τα εγκόσμια δεν καταλήγουν ποτέ σε συνεννόηση, ακόμη και αν αυτό μπορεί να φαίνεται καμιά φορά. Η επίτευξη της ισότητας μεταξύ των ανθρώπων στον κόσμο, η ίση κατανομή των συνθηκών των εγκοσμίων μεταξύ των ανθρώπων, αυτό απασχολεί τον κόσμο.

Αλλά αυτή η καλοπροαίρετη κοσμική προσπάθεια δε βρίσκεται ποτέ σε συμφωνία με τον Χριστιανισμό. Η καλοπροαίρετη κοσμικότητα ερμηνεύει ευλαβικά στην πεποίθηση ότι πρέπει να υπάρχει μία και μόνη επίγεια διαφορετικότητα που θα μπορούσε να εξαλειφθεί με τις κατάλληλες συνθήκες. Αυτό όμως δεν είναι εφικτό και ούτε είναι εφικτή η χριστιανική ισότητα. Η ισότητα στον κόσμο δεν είναι η χριστιανική ισότητα και η τέλεια επίτευξη της κοσμικής ισότητας είναι αδύνατη. Αυτό το παραδέχεται στην πραγματικότητα η ίδια η καλοπροαίρετη εγκοσμιότητα, χαίρεται αν καταφέρνει να εξισώνει τις πρόσκαιρες συνθήκες ζωής για όλο και περισσότερους ανθρώπους, αλλά η ίδια αναγνωρίζει ότι η προσπάθεια είναι ένας ευσεβής πόθος, και αυτό δε θα επιτευχθεί ποτέ, ακόμη και αν αυτή η προσπάθεια συνεχιστεί για αιωνιότητες, δε θα φτάσει ποτέ στον στόχο. Ο Χριστιανισμός, από την άλλη πλευρά, με τη βοήθεια του μονοπατιού της αιωνιότητας, φτάνει ομέως στον στόχο του: επιτρέπει την ύπαρξη όλων των διαφορών, αλλά διδάσκει την ισότητα της αιωνιότητας. Διδάσκει ότι ο καθένας πρέπει να υψώνεται πάνω από τις επίγειες διαφορές. Προσέξτε καλά, θα λέει ότι ο ταπεινός πρέπει να ανεβεί, και ο ισχυρός να κατεβεί από την υπερηφία του, αχ όχι, η ισότητα που επιφέρει η κάθοδος του ισχυρού και η άνοδος του ταπεινού δεν είναι χριστιανική ισότητα, είναι κοσμική ισότητα. Όχι, ακόμα κι αν ήταν ο υψηλότερος, ακόμα κι αν

ήταν ο βασιλιάς, θα πρέπει να υπερβεί τη διαφορά της υπεροψίας, και ο ζητιάνος θα πρέπει να υπερβεί τη διαφορά της ταπεινότητας. Ο Χριστιανισμός επιτρέπει να υπάρχουν όλες οι διαφορές της επίγειας ζωής, αλλά στην εντολή της αγάπης, στην αγάπη για τον πλησίον, περιλαμβάνεται ακριβώς αυτή η ισότητα, που υψώνεται πάνω από τις διαφορές της επίγειας ζωής.

Επειδή αυτό είναι έτσι, επειδή τόσο οι ταπεινοί όσο και οι αριστοκράτες και ισχυροί, επειδή κάθε άνθρωπος με τον δικό του ιδιαίτερο τρόπο μπορεί να χάσει την ψυχή του μη θέλοντας να υπερβεί τις διαφορές της επίγειας ζωής με χριστιανικό τρόπο, ω, και επειδή αυτό συμβαίνει και στα δύο μέρη, και μάλιστα στο καθένα με διαφορετικό τρόπο: γι' αυτό η θέληση να αγαπάς τον πλησίον σου είναι συχνά εκτεινόμενη σε διπλό και τριπλό κίνδυνο. Όποιος έχει προσκολληθεί απειγνωσμένα στη μία ή την άλλη διαφορετικότητα της εγκόσμιας ζωής, ώστε να βασίσει τη ζωή του σ' αυτήν και όχι στον Θεό, απαιτεί επίσης από όλους όσοι ανήκουν στην ίδια διαφορετικότητα να πάνε μαζί του, όχι στο καλό (γιατί το καλό δε δημιουργεί καμία συνοχή, δεν ενώνει ούτε δύο ούτε εκατοντάδες ούτε όλους τους ανθρώπους), αλλά σε μια άθεη συνοχή ενάντια στο γενικά ανθρώπινο. Ο απελπισμένος άνθρωπος το θεωρεί προδοσία αν θέλει κανείς αδελφосύννη με τους άλλους, με όλους τους ανθρώπους. Από την άλλη πλευρά, οι άλλοι άνθρωποι είναι διαφορετικοί πάλι μέσω άλλων εγκόσμιων διαφορών, και παρεξηγούν όταν κάποιος που δεν ανήκει στη διαφορετικότητα τους πάει μαζί τους. Γιατί όσον αφορά τις εγκόσμιες διαφορές υπάρχει, παραδόξως, τόσο διαφωνία όσο και συμφωνία ως αποτέλεσμα παρεξήγησης: το ένα και το ίδιο άτομο θέλει να εξαφανιστεί μια διαφορά, αλλά θέλει να μπει στη θέση της μία άλλη. Όποιος μάχεται ενάντια στη διαφορά για ναβάλει στη θέση της μια άλλη, αυτός μάχεται για τη διαφορά. Εκείνος, λοιπόν, που θέλει να αγαπήσει τον πλησίον του, που δεν ενδιαφέρεται να καταργήσει αυτήν ή εκείνη τη διαφορά, αλλά θεοφιλώς να σκεπάσει τη διαφορά με την ευλογημένη σκέψη της χριστιανικής ισότητας, αυτός εύκολα θεωρείται ότι δεν ταιριάζει στην εγκόσμια ζωή, ούτε καν στη λεγόμενη Χριστιανοσύνη, και βρίσκεται εκτεθειμένος σε επιθέσεις από παντού, σαν χαμένο πρόβατο ανάμεσα σε λύκους. Όπου κι αν κοιτάξει, συναντά φυσικά διαφορές (γιατί, όπως είπα, κανένας άνθρωπος δεν είναι ο καθαρός άνθρωπος,

αλλά ο Χριστιανός υψώνεται πάνω από τις διαφορές) και όσοι έχουν προσκολληθεί κοσμικά σε μια προσωρινή διαφορά, όποια κι αν είναι η φύση της, είναι σαν πεινασμένοι λύκοι.

Ας πάρουμε μερικά παραδείγματα από την ποικιλομορφία της εγκόσμιας ζωής για να καταστήσουμε σαφές αυτό το θέμα, ας προχωρήσουμε αρκετά προσεκτικά. Και εσείς να είστε υπομονετικοί στην ανάνηψη, όπως εγώ αφιερώω επιμέλεια και χρόνο στη συγγραφή. Αιότι, αφού είναι η μόνη μου δουλειά και το μοναδικό μου καθήκον να είμαι συγγραφέας, είμαι σε θέση και είμαι επίσης υποχρεωμένος να χρησιμοποιώ μια ακριβή, μια αν θέλετε, μικροπρεπή, αλλά ομολογούμενως επίσης αποδοτική φροντίδα, όπως δεν μπορούν να κάνουν άλλοι, που εκτός από συγγραφείς, πρέπει να αφιερώνουν και αλλού την ημέρα τους. Κοιτάξτε, η εποχή που μόνο οι ισχυροί και οι αριστοκράτες ήσαν άνθρωποι, και οι άλλοι υπηρέτες και σκλάβοι, έχει περάσει. Αυτό σφειάζεται στον Χριστιανισμό, αλλά δε σημαίνει ότι η αριστοκρατικότητα και η εξουσία δεν μπορούν ακόμη να γίνουν παγίδες για έναν άνθρωπο· να τον κάνουν να χάσει τον εαυτό του μέσα σε αυτή τη διαφορά, να υποστεί βλάβη στην ψυχή του και να ξεχάσει τι σημαίνει να αγαπάς τον πλησίον σου. Αυτό μπορεί να συμβεί με έναν πιο κρυφό και μυστικό τρόπο, αλλά κατά βάση παραμένει το ίδιο.

Είτε κάποιος απολαμβάνει ανοιχτά την αλαζονεία και την υπερηφάνειά του, υπονοώντας ότι οι άλλοι άνθρωποι δεν υπάρχουν γι' αυτόν, και τους κάνει να το νιώθουν, για να θρέψει την αλαζονεία του, απαιτώντας από αυτούς δουλοπρεπή υποταγή, είτε εκφράζει με πιο ήμεσο τρόπο την αδιαφορία του, αποφεύγοντας κάθε επαφή μαζί τους (ίσως και από φόβο ότι η φανερή περιφρόνηση θα τους αναστατώσει και θα γίνει επικίνδυνη για τον ίδιο), στην ουσία είναι το ίδιο πράγμα.

Το απάνθρωπο και αντιχριστιανικό δε βρίσκεται στον τρόπο που το κάνει, αλλά στο γεγονός ότι θέλει να αρνηθεί τη συγγένεια που έχει με όλους τους ανθρώπους, με κάθε άνθρωπο χωρίς εξαίρεση.

Αχ, το να κρατά κανείς τον εαυτό του αμόλυντο από τον κόσμο, αυτή είναι η εντολή και η διδασκαλία του Χριστιανισμού, ο Θεός να θέσει να το πετύχουμε όλοι! Όμως, το να προσκολλάται κάποιος, έστω και στην πιο λαμπρή κοσμική διάκριση, αυτό είναι άξιο ψόγου.

Διότι δεν είναι η βαριά δουλειά που μειώνει τον άνθρωπο, όταν γίνεται με καθαρότητα καρδιάς· ούτε οι ταπεινές συνθήκες ζωής των μειώνουν, όταν τις θεωρεί ευλαβικά τιμή του και ζει σιωπηλά. Αντίθετα, το μετάξι και η πορφύρα μπορούν να μειώσουν, αν φέρουν τον άνθρωπο στο σημείο να βλάψει την ψυχή του.

Είναι κηλίδα όταν ο ταπεινός φοβάται τόσο τη δυστυχία του, ώστε δεν έχει το θάρρος να οικοδομηθεί από τον Χριστιανισμό· και είναι επίσης κηλίδα όταν ο αριστοκράτης περιβάλλεται τόσο από την αριστοκρατικότητά του, ώστε φοβάται να οικοδομηθεί από τον Χριστιανισμό. Το ίδιο ισχύει και για εκείνον που, αν και δεν ξεχωρίζει με κάποια διαφορά, παραμένει εγκλωβισμένος μέσα στη μέση κατάσταση και δεν ανυψώνεται ποτέ σε χριστιανική τελείωση.

Έτσι, αυτή η αριστοκρατική ξιπασία διδάσκει στον αριστοκράτη ότι μόνο αυτός μπορεί να ζει στους κύκλους του, ότι δεν είναι εκεί για τους άλλους ανθρώπους, όπως ακριβώς και εκείνοι δεν μπορούν να είναι για αυτόν. Αλλά πρέπει να ξέρει πώς να το κάνει αυτό, όσο το δυνατόν πιο ελαφριά και επιδέξια, ώστε να μην εξοργίζει τους ανθρώπους, δηλαδή το μυστικό και η τέχνη συνίσταται ακριβώς στο να κρατάει αυτό το μυστικό για τον εαυτό του. Η αποφυγή της σχέσης δεν πρέπει να είναι φανερή και να προκαλέσει την προσοχή, όχι, η αποφυγή πρέπει να γίνεται έτσι ώστε να διασφαλίζεται κανείς τον εαυτό του, και έτσι τόσο προσεκτικά ώστε κανείς να μην το αντιλαμβάνεται, πόσο μάλλον να μην προσβάλλεται από αυτό. Γι' αυτό θα πρέπει να περπατάει μέσα στο πλήθος σαν να έχει τα μάτια κλειστά (αλλά όχι με τη χριστιανική έννοια). Περήφανα αλλά και κρυφά θα πρέπει, κατά κάποιο τρόπο, να φεύγει από τον ένα κύκλο στον άλλο. Δεν πρέπει να κοιτάζει τους άλλους ανθρώπους για να μην τον δουν, ενώ όλη η προσοχή του αφιερώνεται σε αυτήν την απόκρυψη, μήπως και τον δει κάποιος συνάνθρωπός του. Το βλέμμα του θα πρέπει να αιωρείται αόριστα πάνω από όλους αυτούς τους ανθρώπους, έτσι ώστε κανείς να μην μπορεί να τραβήξει το βλέμμα του και να του θυμίσει τη συγγενειά του, δεν πρέπει ποτέ να τον δουν ανάμεσα στους κατώτερους, ποτέ στην παρέα τους, και αν αυτό δεν μπορεί να αποφευχθεί, τότε να δείχνει μια διακεκρμένη συγκατάβαση, αλλά στην πιο ελαφριά μορφή της ώστε να μην προσβάλλει. Μπορεί να χρησιμοποιεί υπερβολική ευγένεια προς τους κατώτερους, αλλά δεν πρέπει ποτέ να συνανα-

τηνέρεται μαζί τους επί ίσοις όροις, διότι αυτό θα εξέφραζε ότι είναι άνθρωπος, ενώ είναι αριστοκράτης. Και αν μπορεί να το κάνει αυτό επιδέξια, με φινέτσα, με υπεκφυγές, αλλά πάντα διατηρώντας το μυστικό του (ότι οι άλλοι άνθρωποι δεν είναι εκεί γι' αυτόν και αυτός δεν είναι γι' αυτούς), τότε η αριστοκρατική διαφθορά θα εγγυηθεί ότι έχει καλούς τρόπους. Ναι, ο κόσμος έχει αλλάξει, και η διαφθορά έχει επίσης αλλάξει. Και καθώς ο κόσμος αλλάζει σταδιακά, οι εκδηλώσεις της διαφθοράς γίνονται πιο ύπουλες, πιο δύσκολο να εντοπιστούν, αλλά σίγουρα δε γίνονται καλύτερες.

Έτσι λοιπόν με την αριστοκρατική ξιπασία. Και αν υπήρχε ακόμη ένας αριστοκράτης του οποίου η ζωή ανήκε από τη γέννηση και τη μοίρα του στην επίγεια διαφορά, ένας αριστοκράτης που δε θα συναινούσε σε αυτήν τη διάκριση απέναντι στον κοινό άνθρωπο, δηλαδή τον γείτονά του, τον πλησίον του, αν έβλεπε τις συνέπειες μιας τέτοιας στάσης, αλλά παρηγοριόταν στον Θεό ότι είχε τη δύναμη να το αντέξει, ενώ δεν την είχε, τότε η πείρα θα του έδειχνε τι τολμά. Πρώτα απ' όλα, η αριστοκρατική διαφθορά θα τον κατηγορούσε ως προδοτή και εγωιστή επειδή ήθελε να αγαπήσει τον πλησίον του. Και αν τότε, όπως συμβαίνει τόσο συχνά, οι παρακατιανοί τον παρεξηγούσαν από τη σκοπιά της διαφορετικότητάς τους, ανταμείβοντάς τον που δεν ανήκε σ' αυτούς με χλευασμό και γελοιοποίηση, επειδή ήθελε να αγαπήσει τον πλησίον του, ναι, τότε θα βρισκόταν σε διπλό κίνδυνο. Διότι αν ήθελε να θέσει τον εαυτό του επικεφαλής των κατώτερων, ώστε να ξεπεράσει τη διαφορά της αριστοκρατίας με μια εξέγερση, θα μπορούσαν να τον τιμήσουν και να τον αγαπήσουν. Αλλά εκείνος δεν ήθελε κάτι τέτοιο, ήθελε μόνο να εκφράσει αυτό που ήταν μέσα του μια χριστιανική ανάγκη, δηλαδή την αγάπη για τον πλησίον του. Και αυτές ακριβώς είναι ο λόγος για τον οποίο ήρθε σε τέτοιες δυσκολίες, αυτές ακριβώς είναι ο λόγος για τον διπλό κίνδυνο.

Τότε η αριστοκρατική διαφθορά θα τον χλευάσει θριαμβευτικά και θα τον καταδικάσει: «Το άξιζε ειλικρινά αυτό». Θα χρησιμοποιήσει το όνομά του για να αποτρέψει τους άπειρους αριστοκρατικούς νέους από το να ξεστρατίζουν από τη συμπεριφορά της διαφθοράς. Και κάποιος καλύτερος άνθρωπος μεταξύ των αριστοκρατών, τον οποίο ίσως η διαφθορά τον επηρέαζε, δε θα τολμούσε να τον υπερασπιστεί, θα ήταν ίσως το ύψιστο που θα μπορούσε να επιτύχει να τον υπερα-

πιστεί στους συντρόφους του. Ίσως ένας αριστοκράτης να υποστή-
ζε με ενθουσιασμό και ευφράδεια την αγάπη για τον πλησίον του,
αλλά στην πραγματικότητα δε θα μπορούσε να αντιταχθεί στους συ-
ντρόφους του. Αλλά από αυτή την πλευρά του διαχωριστικού τείχους
της διαφορετικότητας, πίσω από αυτό, να υπερασπίζεται μια άποψη
που με τη χριστιανική έννοια (όχι με την επαναστατική έννοια) θέλει
να αφαιρέσει τη διαφορετικότητα, αυτό σημαίνει να παραμένει στη
διαφορετικότητα. Σε παρέα με τους σοφούς, ή σε ένα περιβάλλον που
ασφαλίζει και τονίζει τη διαφορετικότητα, ο σοφός θα ήταν ίσως
φοιμος να παρουσιάσει με ενθουσιασμό το δόγμα της ισότητας όλων
των ανθρώπων. Αλλά αυτό σημαίνει να παραμένει στη διαφορετικό-
τητα. Ανάμεσα σε πλούσιους, σε ένα περιβάλλον που καθιστά προφα-
νές το πλεονέκτημα του πλούτου, ο πλούσιος θα ήταν ίσως έτοιμος
να κάνει κάθε παραχώρηση στην ισότητα των ανθρώπων, αλλά αυτό
σημαίνει να παραμένει στη διαφορετικότητα.

Το κριτήριο για τον τρόπο σκέψης ενός ατόμου είναι το πόσο
μεγάλο είναι το χάσμα μεταξύ της κατανόησης και της πράξης του.
Όλοι καταλαβαίνουν βασικά το υψηλότερο, ένα παιδί, ο πιο απλός,
ο πιο σοφός, όλοι καταλαβαίνουν το υψηλότερο και όλοι το ίδιο, γιατί
όλοι έχουμε, αν μπορώ να το πω έτσι, να μάθουμε το ίδιο μάθημα.
Αλλά η διαφορά είναι, αν το καταλαβαίνουμε θεωρητικά, έτσι ώστε
να μην το κάνουμε, ή έτσι ώστε να το κάνουμε χωρίς περιστροφές,
ή πως ο Λούθηρος, που κατάλαβε χωρίς περιστροφές τι έπρεπε να
γίνει, όταν είπε: «Δεν μπορώ να κάνω αλλιώς, ο Θεός να με βοηθή-
σει, Αμήν». Σε μια ήσυχη ώρα, αποτραβηγμένος από τη σύγχυση της
ζωής και του κόσμου, κάθε άνθρωπος καταλαβαίνει τι είναι το υπέρ-
τατο. Αλλά όταν αρχίζει η σύγχυση, τότε η κατανόηση φεύγει. Σε ένα
βωμάτιο, όπου όλα είναι τόσο ήσυχα ώστε μπορείς να ακούσεις έναν
κόκκο άμμου να πέφτει και να καταλάμβεις το υψηλότερο, αυτό είναι
κάτι που μπορεί να κάνει κάθε άνθρωπος, αλλά, για να μιλήσω μετα-
φορικά, να καθίσεις στο καζάνι που σφυρηλατούν οι χαλκουργοί και
να καταλάβεις το ίδιο πράγμα, τότε πρέπει να έχεις την κατανόηση,
αλλιώς θα φανεί ότι η κατανόησή σου είναι επιφανειακή. Στο χάσμα
ενός πολέμου λόγων από την πράξη, στο χάσμα μιας γενναιόδωρης
επιλόφησης από την πράξη, στο χάσμα ενός πανηγυρικού επαίνου, στο
χάσμα της μετάνοιας από την πράξη, κάθε άνθρωπος καταλαβαίνει

το υψηλότερο. Μέσα στην ασφάλεια της συνήθειας για να καταλά-
βουμε ότι πρέπει να γίνει μια αλλαγή, ο καθένας μπορεί να το κάνει
αυτό, γιατί αυτή η κατανόηση είναι μακρινή. Αλίμονο, στον κόσμο
επαναλαμβάνεται διαρκώς το πολυάσχολο ερώτημα για το τι μπορεί
να κάνει ο ένας, τι μπορεί να κάνει ο άλλος και τι δεν μπορεί να κάνει
ο άλλος. Η αιωνιότητα, η οποία μιλάει για το Ήγιστο, υποθέτει ήρεμα
ότι ο κάθε άνθρωπος μπορεί να το κάνει, και γι' αυτό ρωτάει μόνο αν
το έχει κάνει. Με συγκατάβαση ο αριστοκράτης κατανοεί την ισότητα
μεταξύ των ανθρώπων. Από το χάσμα της ανωτερότητας οι μορφω-
μένοι κατανοούν την ισότητα. Με την παραχώρηση ενός μικρού πλε-
ονεκτήματος αυτός που η διαφορά του έγκειται στο ότι είναι σαν τους
περισσότερους ανθρώπους κατανοεί την ισότητα. Μόνο ο Θεός ξέρει
πόσοι τον γνωρίζουν στην πραγματικότητα, δηλαδή χωρίς περιστρο-
φές. Και όμως, από μακριά ο πλησίον είναι μια φαντασίωση, είναι εκεί
μόνο όταν είναι κοντά, ο οποιοσδήποτε άνθρωπος. Από απόσταση, ο
πλησίον είναι μια σκιά που διασχίζει τις σκέψεις κάθε ανθρώπου στο
μονοπάτι της φαντασίας. Από απόσταση ο καθένας γνωρίζει τον πλη-
σίον του, και όμως είναι αδύνατον να τον δεις από απόσταση. Αν δεν
τον δεις τόσο κοντά ώστε να τον δεις απόλυτα, ενώπιον του Θεού, σε
κάθε άνθρωπο, δεν τον βλέπεις καθόλου.

Ας εξετάσουμε τώρα τη διαφορετικότητα της ταπεινότητας. Οι
εποχές που οι άνθρωποι της λεγόμενης κατώτερης τάξης δεν είχαν
καμία αντίληψη για τον εαυτό τους, ή μόνο την αντίληψη ότι ήταν
υψηλότες, όχι μόνο ότι ήταν κατώτεροι άνθρωποι, αλλά στην πραγμα-
τικότητα δεν ήταν καν άνθρωποι, οι άγριες αγανακτήσεις, ο τρόμος
που ακολουθούσε κάθε τρόπο, έχουν ίσως παρέλθει.

Αλλά όμως δεν μπορεί η διαφθορά να κατοικεί κρυμμένη σε έναν
άνθρωπο;

Έτσι, λοιπόν, η διεφθαρμένη ταπεινότητα θέλει τον ταπεινό να
φροντίζεται ότι πρέπει να βλέπει τον εχθρό του στους ισχυρούς και
τους ανώτερους, σε όλους όσους ευνοούνται. Αλλά προσέξτε, αυτοί
οι εχθροί έχουν ακόμα τόση δύναμη που θα ήταν επικίνδυνο να έρθει
κανείς σε ρήξη μαζί τους. Επομένως, η διαφθορά δε θα διδάξει στον
ταπεινό να κάνει φασαρία, ούτε να αρνείται εντελώς οποιαδήποτε
επιλόφηση τιμής, ούτε να αποκαλύπτει το μυστικό, αλλά θα διδάξει ότι
πρέπει ο ισχυρός να μην έχει καμία ευχαρίστηση από κάτι, που δεν

του το αρνούνται. Επομένως, ακόμη και στις υποκλίσεις θα πρέπει να υπάρχει μια δόλια προκλητικότητα που μπορεί να πικραίνει κρυφά, μια σκυθρωπότητα, μια σαν να λέμε καυστική αφωνία της ζήλιας στις τιμές προς τους ισχυρούς. Δεν πρέπει να ασκηθεί βία, που θα μπορούσε να είναι επικίνδυνη, δεν πρέπει να υπάρξει ρήξη, αλλά μια κρυφή πικρία για τους ισχυρούς, τους τιμημένους, τους διακεκριμένους, οι οποίοι δεν μπορούν να αντιληφθούν κάτι συγκεκριμένο για να παραπονεθούν. Εκεί βρίσκεται η τέχνη και το μυστικό.

Και αν υπήρχε ένας ταπεινός, στην καρδιά του οποίου δεν είχε εισχωρήσει η μυστική ζήλια, και ο οποίος δε θα άφηνε τη διαφθορά να αποκτήσει εξουσία πάνω του, ένας ταπεινός που χωρίς δειλή δουλοπρέπεια, χωρίς φόβο για τον άνθρωπο, σεμνά, αλλά πάνω απ' όλα με χαρά, θα απέδιδε σε κάθε πλεονεκτούντα το οφειλόμενο, πιο ευτυχισμένος και πιο χαρούμενος στο να δίνει από όσο είναι εκείνος που λαμβάνει, τότε θα έπρεπε να ανασκαλίμω τον διπλό κίνδυνο.

Διότι οι σύντροφοί του ίσως τον αποπέμψουν ως προδότη, ίσως τον περιφρονήσουν ως δουλοπρεπή, και οι πλεονεκτούντες ίσως τον παρεξηγήσουν και τον γελοιοποιήσουν ως καυχησιάρη. Αυτό που θα θεωρούνταν πολύ χαμηλό για τον ανώτερο άνθρωπο, δηλαδή να αγαπάει τον πλησίον του, θα θεωρούνταν ίσως εδώ πολύ αλαζονικό για τον κατώτερο. Τόσο επικίνδυνο είναι να θέλει κανείς να αγαπάει τον πλησίον του. Γιατί υπάρχει αρκετή ποικιλομορφία στον κόσμο, η ποικιλομορφία είναι παντού στη διαχρονικότητα, είναι ακριβώς το ποικίλο, το πολύμορφο. Ίσως να είναι δυνατόν για ένα άτομο, ακριβώς λόγω των διαφορών του, να είναι προσαρμοσμένος φιλικά και να έχει καλές σχέσεις με όλες τις διαφορές, έτσι που εδώ να αφήνει και αλλού να απαιτεί. Αλλά η εξομοίωση της αιωνιότητας, η αγάπη προς τον πλησίον του, φαίνεται να είναι και λίγη και πολλή, και γι' αυτό η αγάπη για τον πλησίον είναι σαν να μην ταιριάζει απόλυτα στις συνθήκες της επίγειας ζωής.

Σκεφτείτε έναν άνθρωπο που έκανε ένα συμπόσιο και κάλεσε κουτσούς, τυφλούς, ανάπηρους και ζητιάνους. Ο κόσμος βέβαια θα το έβρισκε χαριτωμένο ή και παράξενο. Φανταστείτε όμως ότι αυτός ο άνθρωπος που έκανε το συμπόσιο να είχε έναν φίλο στον οποίο είπε: «Χθες έκανα ένα μεγάλο συμπόσιο» - Τότε ο φίλος θα εξεπλήσσει που δεν ήταν ανάμεσα στους προσκεκλημένους. Αν μάθαινε ποιος είχε

προσκληθεί, θα το έβρισκε χαριτωμένο ή και παράξενο, αλλά ίσως θα έλεγε: «Παράξενο να αποκαλείται μια τέτοια συγκέντρωση συμπόσιο, χωρίς τους φίλους, χωρίς κρασί, παρέα και υπηρετές!» Δηλαδή ο φίλος θα σκεφτόταν ότι ένα τέτοιο γλέντι θα μπορούσε να ονομαστεί ηράση ελέους, αλλά όχι συμπόσιο. Γιατί όσο καλό κι αν ήταν το φαγητό, όχι όπως στο πτωχοκομείο, αλλά εκλεκτό και ακριβό, ακόμα κι αν τους είχαν δώσει δέκα είδη κρασιού, η καθεαυτό παρέα, η διάταξη του συνόλου, ένα ορισμένο κάτι που έλειπε θα εμπόδιζε ένα τέτοιο πράγμα να ονομάζεται συμπόσιο. Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι ο άνθρωπος που είχε κάνει το συμπόσιο είχε απαντήσει: «Νόμιζα ότι χρησιμοποιούσα σωστά τη γλώσσα. Δε διαβάζουμε στο Ευαγγέλιο κατά Λουκά (14, 12-13) αυτά τα λόγια του Χριστού: 'Όταν κάνεις γεύμα ή δείπνο, μην προσκαλείς τους φίλους σου, ούτε τους αδελφούς σου, ούτε τους συγγενείς σου, ούτε τους γείτονές σου που είναι πλούσιοι, για να μη σε αναπροσκαλέσουν και σου ανταποδώσουν, όταν κάνεις συμπόσιο.

προσκάλεσε τους φτωχούς, τους ανάπηρους, τους κουτσούς, τους τυφλούς» διότι όχι μόνο χρησιμοποιείται η λέξη «συμπόσιο» με αυτόν τον τρόπο, αλλά ακόμη και στην αρχή χρησιμοποιείται μια λιγότερο επίσημη έκφραση, «γεύμα ή δείπνο» και μόνο όταν γίνεται λόγος για την πρόσκληση των φτωχών και των ανάπηρων, μόνο τότε χρησιμοποιείται η λέξη «συμπόσιο». Δε σας φαίνεται σαν ο Χριστός να ήθελε να υπονοήσει ότι το να προσκαλέσουμε τους φτωχούς και τους ανάπηρους δεν είναι μόνο αυτό που πρέπει να κάνουμε, αλλά ταυτόχρονα κάτι πολύ πιο εορταστικό από το να είμαστε με φίλους και την οικογένεια;

Βλέπω όμως ότι η δική μας χρήση της γλώσσας είναι διαφορετική, διότι σύμφωνα με την κοινή χρήση οι προσκεκλημένοι σε ένα συμπόσιο είναι οι φίλοι, αδελφοί, γνωστοί, πλούσιοι γείτονες, οι οποίοι μπορούν να ανταποδώσουν την πρόσκληση. Αλλά η χριστιανική ισότητα και η χρήση της γλώσσας είναι τόσο σχολαστική, που όχι μόνο απαιτεί να ταΐζετε τους φτωχούς, αλλά απαιτεί να το αποκαλείτε αυτό συμπόσιο. Αν ωστόσο στην πραγματικότητα της καθημερινής ζωής θέλετε να τηρήσετε αυστηρά αυτήν τη χρήση της γλώσσας και δεν πιστεύετε ότι κατά τη χριστιανική έννοια είναι αδιάφορο με ποιο όνομα συμβιβάζεται το φαγητό στους φτωχούς, τότε οι άνθρωποι πιθανόν να σας κοροϊδέψουν. Αλλά ας γελάσουν, γελάσαν και με τον Τωβίτ,

γιατί όταν θέλει κανείς να αγαπάει τον πλησίον του είναι πάντα εκτεθειμένος σε διπλό κίνδυνο, όπως βλέπουμε στο παράδειγμα του Τωβίτ. Ο ηγεμόνας είχε απαγορεύσει, επί ποινή θανάτου, να θάβουν τους νεκρούς. Αλλά ο Τωβίτ φοβόταν τον Θεό περισσότερο από τον ηγεμόνα, αγαπούσε τους νεκρούς περισσότερο από τη ζωή και για αυτό τους έθαψε. Αυτός ήταν ο πρώτος κίνδυνος. Και όταν ο Τωβίτ τόλμησε να κάνει αυτή την ηρωική πράξη, οι γείτονές του «τον κατεγέλων» (Τωβίτ 2,8). Αυτός ήταν ο δεύτερος κίνδυνος. Το ίδιο συμβαίνει και με τον άνθρωπο που έκανε το συμπόσιο, ακροατή μου, δε νομίζεις ότι έχει δικιο; Αλλά δεν υπάρχει και κάποια άλλη αντίρρηση για τη συμπεριφορά του; Διότι γιατί να προσκαλέσει πεισματικά μόνο τους κούτσους και τους φτωχούς και από την άλλη μεριά να μην προσκαλέσει φίλους και γνωστούς, αφού θα μπορούσε να τους έχει προσκαλέσει όλους εξίσου; Αναμφισβήτητα, ακόμη κι αν ήταν τόσο πεισματάρης, δε θα τον επαινούσαμε. Όσον αφορά όμως τα λόγια του Ευαγγελίου, η άποψη είναι ότι αυτοί οι άλλοι δεν ήθελαν να έρθουν. Ως εκ τούτου, η έκκληση του φίλου για το γεγονός ότι δεν είχε προσκληθεί, έπαυε να υφίσταται μόλις άκουσε τι παρέα υπήρχε. Αν κάποιος είχε κάνει ένα συμπόσιο και δεν είχε καλέσει τον φίλο του, ο φίλος θα είχε θυμώσει, αλλά τώρα δε θυμωσε γιατί τελικά δε θα ερχόταν.

Ω, ακροατή μου, σου φαίνεται αυτό σαν διαφωνία σχετικά με τη χρήση της λέξης «συμπόσιο»; Ή μήπως δε βλέπεις ότι η διαμάχη αφορά τη φιλανθρωπία, διότι αυτός που ταΐζει τους φτωχούς, αλλά δεν κυριαρχεί έτσι στο πνεύμα του ώστε να αποκαλέσει αυτήν τη σίτιση συμπόσιο και βλέπει τους φτωχούς και τους ταπεινούς μόνο ως φτωχούς και ταπεινούς, ενώ αυτός που κάνει «συμπόσιο» βλέπει στους φτωχούς και τους ταπεινούς τον πλησίον. Πόσο γελοίο μπορεί να φαίνεται αυτό στα μάτια του κόσμου! Διότι, δυστυχώς, δεν είναι τόσο σπάνιο να ακούει κανείς τον κόσμο να παραπονιέται για τον τάδε άνθρωπο ότι δεν είναι σοβαρός. Το ερώτημα όμως είναι, τι εννοεί ο κόσμος με τον όρο σοβαρότητα, μήπως εννοεί κάτι σαν τις κοσμικές σκοτούρες. Το να αγαπάς τον πλησίον σου σημαίνει να υπάρχουν για κάθε άνθρωπο ον, παραμένοντας στη διαφορετικότητα που σου έχει δοθεί. Το να θέλεις να υπάρχουν για τους άλλους ανθρώπους μόνο σύμφωνα με το πλεονέκτημα της δικής σου διαφοράς είναι υπερηφάνεια και αλαζονεία. Και η εξυπνάδα να μη θέλεις καθόλου να υπάρχουν για

τους άλλους, για να απολαμβάνεις κρυφά το πλεονέκτημα της δικής σου διαφοράς είναι δειλή υπερηφάνεια. Υπάρχει διχόνοια και από τις δύο πλευρές, αλλά αυτός που αγαπά τον πλησίον του ζει εν ειρήνη. Ζει ειρηνικά επειδή αρκείται στη διαφορά της επίγειας ζωής που του αναλογεί, είτε είναι αυτή της αριστοκρατίας είτε της ταπεινότητας, και για τα υπόλοιπα αφήνει κάθε διαφορά της επίγειας ζωής να ισχύει και όπως πρέπει και πρέπει να ισχύει εδώ σ' αυτή τη ζωή. Γιατί δεν πρέπει να επιθυμείς τα του πλησίον, ούτε τη γυναίκα του, ούτε το γαϊδούρι του, άρα ούτε και το προνόμιο στη ζωή που του παραχωρείται. Αν δε σου έχει δοθεί, να χείρεσαι που έχει δοθεί σ' αυτόν.

Αυτός λοιπόν που αγαπά τον πλησίον του ζει ειρηνικά, όχι επειδή υποφέρειν δειλά τον ισχυρότερο, αλλά επειδή αγαπά τον πλησίον του· ούτε επειδή αγαπά αφ' υψηλού τον κατώτερο, αλλά και πάλι επειδή αγαπά τον πλησίον του. Ουσιαστικά, επιθυμεί να είναι εκεί για όλους όπως ανθρώπους εξίσου, είτε είναι ευρέως γνωστός είτε όχι. Πρόκειται αναμφίβολα για ένα μεγάλο εύρος «φτερών»· όμως δεν είναι μια περήφανη πτήση πάνω από τον κόσμο, αλλά η ταπεινή και δύσκολη πτήση της αυταπάρνησης προς τη γη.

Είναι πολύ πιο εύκολο, και πολύ πιο άνετο, να περνά κανείς απαρήρητος, ζώντας σε διακεκριμένη απομόνωση, αν είναι διακεκριμένος άνθρωπος, ή σε σιωπή, αν είναι λιγότερο σημαντικός. Μάλιστα, όσο παράξενο κι αν ακούγεται, μπορεί να επιτύχει κανείς περισσότερα με έναν τέτοιο προσεκτικό τρόπο ζωής, καθώς εκτίθεται σε πολύ λιγότερη αντίσταση. Όμως, αν και είναι άνετο για τη σάρκα και το αίμα να υποφέρουν την αντίσταση, προσφέρει άραγε την ίδια παρηγοριά την ώρα του θανάτου; Τότε, η μόνη αληθινή παρηγοριά είναι πως κανείς δεν απέφυγε την αντίσταση, αλλά την υπέμεινε.

Το τι πρέπει ή δεν πρέπει να πετύχει ένας άνθρωπος δεν εξαρτάται από τον ίδιο· δεν είναι δική του δουλειά να κατευθύνει τον κόσμο, αλλά να υπακούει. Επομένως, κάθε άνθρωπος οφείλει, πρώτα απ' όλα, αντί να αναρωτιέται ποια θέση είναι πιο άνετη ή ποια συνθήκη πιο συμφέρουσα για τον ίδιο, να τοποθετήσει τον εαυτό του εκεί όπου η Θεία Πρόνοια θέλει να τον χρησιμοποιήσει.

Κι αυτό το σημείο είναι η αγάπη προς τον πλησίον· ένα σημείο που ισχύει για κάθε ανθρώπινο ον. Κάθε άλλη θέση προκύπτει από υπολογισμούς συμφέροντος, άνεσης ή φαινομενικής σημασίας.

Όμως η Πρόνοια δεν μπορεί να χρησιμοποιήσει εκείνον που τοποθετείται αυθαίρετα σ' ένα τέτοιο σημείο, γιατί με αυτόν τον τρόπο επαναστατεί εναντίον της.

Όποιος όμως πήρε την παραγνωρισμένη και περιφρονημένη αλλά σωστή θέση, ότι αυτός, χωρίς να προσκολλάται στην επίγεια διαιφορά του, χωρίς να προσκολλάται σε έναν μόνο άνθρωπο είναι ουσιαστικά εκεί για κάθε άνθρωπο, θα πρέπει, ακόμη και αν φαινομενικά δεν πέτυχε τίποτα, ακόμη και αν εκτέθηκε στην περιφρόνηση των κατώτερων ή στη χλεύη των ανώτερων ή και στην περιφρόνηση και στη χλεύη, να του επιτραπεί ωστόσο να πει παρηγορητικά στην ψυχή του την ώρα του θανάτου: «Έκανα το καθήκον μου. Αν κατάφερα κάτι δεν ξέρω, αν ήμουν χρήσιμος δεν ξέρω, αλλά ξέρω ότι ήμουν εκεί για τους ανθρώπους, και το ξέρω διότι με χλεύαζαν. Και αυτή είναι η παρηγοριά μου: δε θα πάρω μαζί στον τάφο το μυστικό, ότι για να έχω καλές και ανενόχλητες και άνετες μέρες στη ζωή, είχα απαρνηθεί τη συγγένεια με τους άλλους ανθρώπους, με τους ταπεινούς, για να ζήσω αριστοκρατικά αποτραβηγμένος με τους διακεκριμένους, για να ζήσω απαρατρήτητα». Ας φροντίσει, λοιπόν, αυτός που πέτυχε τόσα πολλά μέσω των σχέσεων και με το να μην είναι για όλους τους ανθρώπους, να μην αλλάξει τη ζωή του ο θάνατος, όταν του υπενθυμίσει την ευθύνη του. Διότι αυτός που έχει καταστήσει τους ανθρώπους προσεκτικούς, τους ταπεινούς ή τους αριστοκράτες, που έχει διδάξει, ενεργήσει, αγωνιστεί για όλους εξίσου, δεν έχει καμία ευθύνη αν οι άνθρωποι καταδιώκοντάς τον έδειξαν ότι είχαν γίνει προσεκτικοί, δεν έχει καμία ευθύνη, όχι, έχει μάλλον ωφελήσει, διότι η προϋπόθεση για να έχει κανείς όφελος είναι πάντα πρώτα να γίνει προσεκτικός.

Ενώ αυτός που δειλιάζει ήταν μόνο εκεί μέσα στο διαχωριστικό τείχος των σχέσεων, όπου κέρδισε τόσα πολλά πλανεκρήματα, αυτός που δειλιάζει δεν τολμούσε να τραβήξει την προσοχή των ανθρώπων, ούτε των ταπεινών ούτε των αριστοκρατών, γιατί είχε μια υποψία ότι η προσοχή των ανθρώπων είναι ένα διφορούμενο αγαθό, αν κάποιος έχει να τους πει κάτι αληθινό. Όποιος δειλά φαινόταν αποτελεσματικός μέσα στη σιγουριά της εκτίμησης, αυτός φέρει την ευθύνη ότι δεν αγαπούσε τον πλησίον του.

Αν κάποιος έλεγε: Και τι μπορεί να βοηθήσει να έχουμε αυτό το πρότυπο στη ζωή μας, θα απαντούσα: Τι νομίζεις ότι μπορεί να βοη-

θήσει αυτή η δικαιολογία στην αιωνιότητα; Διότι η εντολή της αιωνιότητος είναι απείρως ανώτερη από κάθε δικαιολογία, όσο έξυπνη κι αν είναι. Έχει οργανώσει έστω και ένας από αυτούς, που η Πρόνοια έχει χρησιμοποιήσει ως όργανα στην υπηρεσία της αλήθειας (και ας μην ξεχνάμε ότι κάθε άνθρωπος οφείλει να οργανώσει τη ζωή του έτσι ώστε να μπορεί να είναι), τη ζωή του διαφορετικά από το να υπάρχει για κάθε άνθρωπο; Κανείς από αυτούς δεν έχει συνταχθεί ποτέ ούτε με τους ταπεινούς ούτε με τους αριστοκράτες, αλλά υπάρχει εξίσου για τους αριστοκράτες και για τους λιγότερο αριστοκράτες. Αληθινά, μόνο μέσω της αγάπης προς τον πλησίον μπορεί ένας άνθρωπος να επιτύχει το ανώτατο, που είναι να μπορείς να είσαι όργανο στο χέρι της Πρόνοιας. Αλλά, όπως είπα, καθένας που έχει τοποθετηθεί αλλού, καθένας που σχηματίζει μια παράταξη ή μια παρέα ενεργεί για όφελος του λογαριασμού, και όλη η επιτυχία του είναι απατηλή. Ούτε θα έχει πολλή ευχαρίστηση από αυτό στην αιωνιότητα. γιατί μπορεί η Πρόνοια να χρησιμοποιήσει το έργο του, αλίμονο, αλλά δεν τον χρησιμοποιήσει ως εργαλείο. Αν ήταν άνθρωπος με βούληση και εξυπνάδα, η Πρόνοια χρησιμοποιεί την προσπάθειά του, αποδέχεται το κομμάτι του έργου και του δίνει την ανταμοιβή του. Όσο γελοία, όσο ενοχλητική, όσο ακατάλληλη κι αν φαίνεται στον κόσμο η αγάπη προς τον πλησίον, είναι ωστόσο το ανώτατο που μπορεί να επιτύχει ένας άνθρωπος. Αλλά το ανώτατο δεν προσαρμόζεται καλά στις συνθήκες της επίγειας ζωής, είναι και λίγο και πολύ.

Κοιτάξτε τον κόσμο γύρω σας σε όλη την πολύχρωμη ποικιλομορφία του. Είναι σαν να βλέπετε ένα θέαμα, μόνο που η ποικιλομορφία είναι πολύ μεγαλύτερη. Καθένας από τους αναρίθμητους αντιπροσώπους κάτι το συγκεκριμένο, αλλά ουσιαστικά είναι κάτι άλλο, αλλά αυτό δεν μπορείς να το δεις εδώ στη ζωή, εδώ βλέπεις μόνο τι αντιπροσωπεύει ο καθένας και πώς το κάνει. Είναι όπως σε ένα θέατρο. Αλλά όταν πέφτει η αυλαία στη σκηνή, αυτός που έπαιξε τον βασιλιά, αυτός που έπαιξε τον ζητιάνο και κάθε άτομο από εκεί και πέρα, είναι όλοι το ίδιο, όλοι ένα και το αυτό: ηθοποιοί. Και όταν στον θάνατο η αυλαία πέφτει μπροστά στη σκηνή της πραγματικότητας (είναι μια συγκεκριμένη χρήση της γλώσσας να μιλάμε για την αυλαία μπροστά από τη σκηνή της αιωνιότητας τη στιγμή του θανάτου, γιατί η αιωνιότητα δεν είναι σκηνή, είναι η αλήθεια), είναι όλοι ένα, είναι ανθρώ-

πινα όντα, και είναι όλοι αυτό που ουσιαστικά ήταν, το οποίο δεν είδατε λόγω της διαφοράς που είδατε: είναι ανθρώπινα όντα. Η σκηνή της τέχνης είναι σαν ένας μαγεμένος κόσμος. Σκεφτείτε, ένα βράδυ το μυαλό όλων των ηθοποιών να μπερδεύεται έτσι ώστε να πιστέψουν ότι ήταν πραγματικά αυτό που παρίσταναν: δε θα έπρεπε αυτό αντί για μαγεία της τέχνης να ονομάζεται μαγεία από ένα κακό πνεύμα; Και ομοίως, αν μέσα στη μαγεία της πραγματικότητας (γιατί ο καθένας είναι μαγεμένος μέσα στη διαφορετικότητά του) μπερδευόμαστε έτσι ώστε να πιστεύουμε ότι ο ρόλος που υποδύμαστε είναι αυτό που ουσιαστικά είμαστε; Αλλά αυτό ακριβώς δε συμβαίνει; Φαίνεται ότι έχουμε ξεχάσει ότι η ποικιλομορφία της επίγειας ζωής είναι μόνο σαν το κόστούμι του ηθοποιού, ή σαν ένα ταξιδιωτικό κοστούμι, και ότι κάθε άτομο θα πρέπει να φροντίζει ώστε οι κορδέλες με τις οποίες είναι στερεωμένο αυτό το κάλυμμα να είναι χαλαρά δεμένες και χωρίς κόμπους, έτσι ώστε το κοστούμι να μπορεί να πεταχτεί με ευκολία τη στιγμή της μεταμόρφωσης. Και όμως όλοι μας έχουμε αρκετό καλλιτεχνικό αισθητήριο για να προσβληθούμε εάν ο ηθοποιός πέταγε τη μεταμφίεσή του και έτρεχε έξω για να λύσει τις ζώνες. Αλλά στην πραγματική ζωή το κάλυμμα της διαφοράς είναι δεμένο τόσο σφιχτά που παραμένει εντελώς κρυμμένο, όπως ακριβώς και η διαφορά είναι μόνο ένα κάλυμμα. Η εσωτερική λαμπρότητα της ομοιότητας δε λάμπει ποτέ, ή πολύ σπάνια, ενώ θα έπρεπε να λάμπει συνεχώς. Διότι η τέχνη του ηθοποιού είναι η τέχνη της εξαπάτησης, η τέχνη είναι η εξαπάτηση, το να μπορείς να εξαπατάς είναι σπουδαίο και το να εξαπατάσαι εξίσου σπουδαίο. Γι' αυτό δεν πρέπει ούτε να μπορείς ούτε να θέλεις να δεις τον ηθοποιό μέσα από το κοστούμι. Γι' αυτό είναι το αποκορύφωμα της τέχνης όταν ο ηθοποιός γίνεται ένα με αυτό που παριστάνει, είναι το αποκορύφωμα της εξαπάτησης. Αλλά αν η πραγματικότητα της ζωής δεν είναι, όπως η αιωνιότητα, η αλήθεια, θα έπρεπε πάντα να φαίνεται μέσα από τη μεταμφίεση τι ουσιαστικά είναι κάποιος. Αχ, στην πραγματική ζωή ο καθένας μεγαλώνει στην προσωρινότητα και ταυτίζεται όλο και περισσότερο με τη διαφορά. Αυτό είναι το αντίθετο από την ανάπτυξη στην αιωνιότητα, που ξεφεύγει από τη διαφορά. Το άτομο μεγαλώνοντας παραμορφώνεται με την έννοια της αιωνιότητας. Α, στην πραγματικότητα το άτομο αναπτύσσεται μαζί με την ποικιλομορφία του με τέτοιο τρόπο, ώστε

ο θάνατος χρειάζεται δύναμη για να την αποσπάσει από αυτήν. Αλλά αν κάποιος θέλει να αγαπάει τον πλησίον του σί' αλήθεια, πρέπει να θυμάται κάθε στιγμή ότι η διαφορά είναι μια μεταμφίεση. Διότι, όπως είπα, ο Χριστιανισμός δε θέλει να καταργήσει τη διαφορετικότητα, ούτε εκείνην της αριστοκρατικότητας ούτε εκείνην της ταπεινότητας, ούτε ήθελε να κάνει μια συμφωνία μεταξύ των διαφορετικότητων με έναν κοσμικό τρόπο, αλλά θέλει η διαφορετικότητα να κρέμεται χαλαρά γύρω από το άτομο, χαλαρά σαν τον μανδύα που πετάει η μεγαλύτερη για να δείξει ποια είναι, χαλαρά σαν το κουρελιασμένο ένδυμα στο οποίο έχει κρυφτεί ένα υπερφυσικό ον. Διότι αν η διαφορά κρέμεται χαλαρά, τότε βλέπει κανείς αυτό το ουσιαστικά διαφορετικό σε κάθε άτομο, αυτό που είναι κοινό σε όλους, αυτό που είναι αιώνια το ίδιο, την ομοιότητα. Αν ήταν έτσι, αν κάθε άτομο ζούσε με αυτόν τον τρόπο, η χρονικότητα θα είχε φτάσει στο υψηλότερο δυνατό σημείο της. Δεν μπορεί να μοιάζει με την αιωνιότητα αλλά αυτή η εορταστική προσημονή που, χωρίς να σταματά την πορεία της ζωής, αναζωογονείται κάθε μέρα από την αιωνιότητα και την ομοιότητα της αιωνιότητας, απελευθερώνει την ψυχή κάθε μέρα από την ποικιλομορφία στην οποία ωστόσο παραμένει, αυτό θα ήταν μια αντανάκλαση της αιωνιότητας. Τότε θα βλέπατε στην πραγματικότητα της ζωής τον ηγεμόνα, με χαρά και ευλάβεια θα του προσέφερες σεβασμό. Αλλά θα έβλεπες στον ηγεμόνα την εσωτερική λάμψη της ομοιότητας, η οποία κρύβεται κάτω από τη λαμπρότητά του. Τότε θα έβλεπες τον ζητιάνο, και ίσως θα υπέφερες περισσότερο από εκείνον, αλλά θα έβλεπες μέσα του την εσωτερική δόξα, την ομοιότητα της δόξας, που κρύβεται κάτω από το ταπεινό του κάλυμμα. Ναι, λοιπόν, όπου κι αν στρέψεις το βλέμμα σου, θα δεις τον πλησίον σου. Διότι από την αρχή του κόσμου δεν υπάρχει ούτε υπήρξε άνθρωπος που να είναι πλησίον με την έννοια που ο βασιλιάς είναι βασιλιάς, ο λόγιος είναι λόγιος, ο συγγενής σου είναι συγγενής σου, δηλαδή με την έννοια της ιδιαιτερότητας ή το ίδιο είναι, της διαφορετικότητας.

Όχι, κάθε άνθρωπος είναι πλησίον. Ως βασιλιάς, ζητιάνος, λόγιος, πλούσιος, φτωχός, γυναίκα κ.λπ., δε μοιάζουμε μεταξύ μας, γιατί με αυτό είμαστε διαφορετικοί, αλλά ως πλησίον είμαστε όλοι αναγκαίτητά ίδιοι. Η διαφορά είναι η σύγχυση της προσωρινότητας, η οποία σηματοδοτεί διαφορετικά κάθε άτομο, αλλά ο πλησίον είναι το σημάδι

της αιωνιότητας σε κάθε άτομο. Πάρτε πολλά φύλλα χαρτιού, γράψτε ό,τι διαφορετικό υπάρχει στο καθένα και θα δείτε τότε πως κανένα δε θα μοιάζει με το άλλο. Μετά πάρτε πάλι κάθε ξεχωριστό φύλλο χωρίς να αφήσετε τις διαφορετικές επιγραφές να σας ενοχλήσουν· κρατήστε το στο φως και τότε θα δείτε ένα κοινό σημιάδι σε όλα. Και ομοίως ο πλησίον είναι το κοινό σημείο, αλλά το βλέπετε μόνο με τη βοήθεια του φωτός της αιωνιότητας, όταν αυτό λάμπει μέσα από την ποικιλομορφία.

Ακροατή μου, αναμφίβολα θα σου φαίνεται θαυμάσιο όταν σε σιωπηλή ανάταση αναλογίζεσαι την αιωνιότητα, όταν αφήνεις τη σκέψη της να σε εξουσιάζει και παραδίνεσαι στον στοχασμό. Αλλά αυτή η κατανόηση δεν πρέπει να παραμείνει ασαφής. Δε σου φαίνεται υπέροχο το γεγονός ότι αποφασίζεις να κάνεις μια συμφωνία με τον Θεό, ότι θέλεις να μείνεις μαζί Του για να διατηρήσεις αυτήν την κατανόηση, δηλαδή για να εκφράσεις ότι κρατάς αυτή την κατανόηση σε διαθήκη μαζί Του ως το μόνο πράγμα που μπορεί να σου συμβεί στη ζωή για χάρη αυτής της κατανόησης, ακόμη και αν σου κοστίσει τη ζωή σου, ότι παραμένεις μαζί Του στη νίκη πάνω σε όλες τις αντιξοότητες. Θυμήσου: Όποιος επέλεξε να θέλει το καλό στην αλήθεια, προκειμένου να θέλει ένα πράγμα έχει αληθινά την ευλογημένη παρηγοριά ότι υποφέρει μόνο μια φορά, αλλά είναι αιώνια νικητής.

Κοίτα, ο ποιητής γνωρίζει πολλά για την αφοσίωση του έρωτα, τι εξευγενιστική δύναμη ασκεί σε έναν άνθρωπο το να είναι ερωτευμένος, ποια μεταμόρφωση διαπερνά όλη του την ύπαρξη, ποια, κατά τη γνώμη του ποιητή, είναι η διαφορά ανάμεσα στον ερωτευμένο άνθρωπο και τον άνθρωπο που δεν έχει νιώσει έρωτα. Όμως η αληθινή αφοσίωση είναι ότι κάποιος εγκαταλείπει όλες τις απαιτήσεις από τη ζωή, όλες τις απαιτήσεις για εξουσία, τιμή και πλεονεκτήματα, όλες τις απαιτήσεις – και η ευτυχία της αγάπης και της φιλίας είναι ακριβώς μια από τις μεγαλύτερες απαιτήσεις – με άλλα λόγια, να εγκαταλείπει όλες τις απαιτήσεις για να καταλάβει τι τεράστια απαίτηση έχει ο Θεός και η αιωνιότητα από αυτόν.

Όποιος το καταλάβει αυτό είναι καθ' οδόν στο να αγαπήσει τον πλησίον. Η ζωή ενός ανθρώπου αρχίζει με την ψευδαίσθηση ότι ένας πολύ μακρὺς χρόνος και ένας ολόκληρος κόσμος βρίσκονται μπροστά του στο βάθος, και αρχίζει με την παράτολμη έπαρση ότι έχει τόσο

χρόνο στη διάθεσή του για όσες απαιτήσεις έχει. Ο ποιητής είναι ο εύγλωττος, ενθουσιώδης γνώστης αυτής της παράτολμης αλλά όμορφης έπαρσης. Αλλά όταν, σε μια άπειρη μεταμόρφωση ο άνθρωπος ανακαλύπτει πόσο κοντά του έρχεται το αιώνιο, τότε καμιά απαίτηση και καμιά δικαιολογία δεν τον απαλλάσσουν από αυτό που πρέπει να κάνει εκείνην την άγια στιγμή. Κι έτσι αρχίζει να γίνεται Χριστιανός.

Στην παιδική ηλικία λέμε «το δικό μου, το δικό μου». Στη νεότητά λέμε «εγώ, εγώ». Στην ωριμότητα και με την ευλογία του Αιώνιου πρέπει να μάθουμε ότι αυτό το «εγώ» δε σημαίνει τίποτα εάν δε γίνει «εσύ», προς το οποίο η αιωνιότητα συνεχώς λέει «εσύ οφείλεις, οφείλεις». Η νεότητα θέλει να είναι το μοναδικό «εγώ» σε ολόκληρο τον κόσμο, η ωριμότητα είναι να αναφέρεις το «εσύ» στον εαυτό του, ακόμη και αν δεν έχει ειπωθεί σε κανέναν άλλον άνθρωπο. Εσύ πρέπει να αγαπάς τον πλησίον σου. Ω, ακροατή μου, δε μιλάω σ' εσένα, αλλά σ' εμένα, στον οποίο η αιωνιότητα λέει: Εσύ πρέπει.